

Zdravstveni turizam kao dio turističke ponude

Peteh, Manuel

Undergraduate thesis / Završni rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Pula / Sveučilište Jurja Dobrile u Puli**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:137:842786>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-09-02**

Repository / Repozitorij:

[Digital Repository Juraj Dobrila University of Pula](#)

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli

Fakultet ekonomije i turizma
«Dr. Mijo Mirković»

MANUEL PETEH

**ZDRAVSTVENI TURIZAM KAO DIO TURISTIČKE
PONUDE**

Završni rad

Pula, 2022.

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Fakultet ekonomije i turizma
«Dr. Mijo Mirković»

MANUEL PETEH

**ZDRAVSTVENI TURIZAM KAO DIO TURISTIČKE
PONUDE**

Završni rad

JMBAG: 0303090796, redoviti student

Studijski smjer: Turizam

Predmet: Ekonomija doživljaja

Znanstveno područje: Društvene znanosti

Znanstveno polje: Ekonomija

Znanstvena grana: Turizam

Mentor: izv. prof. dr. sc. Aljoša Vitasović

Pula, rujan 2022.

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Ja, dolje potpisani Manuel Peteh, kandidat za prvostupnika ekonomije/poslovne ekonomije, smjera Turizam ovime izjavljujem da je ovaj Završni rad rezultat isključivo mogega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio Završnog rada nije napisan na nedozvoljen način, odnosno da je prepisan iz kojega necitiranog rada, te da ikoji dio rada krši bilo čija autorska prava. Izjavljujem, također, da nijedan dio rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Student

Manuel Peteh

U Puli, 01.09., 2022. godine

IZJAVA

o korištenju autorskog djela

Ja, Manuel Peteh dajem odobrenje Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli, kao nositelju prava iskorištavanja, da moj završni rad pod nazivom Zdravstveni turizam kao dio turističke ponude koristi na način da gore navedeno autorsko djelo, kao cjeloviti tekst trajno objavi u javnoj internetskoj bazi Sveučilišne knjižnice Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli te kopira u javnu internetsku bazu završnih radova Nacionalne i sveučilišne knjižnice (stavljanje na raspolaganje javnosti), sve u skladu s Zakonom o autorskom pravu i drugim srodnim pravima i dobrom akademskom praksom, a radi promicanja otvorenoga, slobodnoga pristupa znanstvenim informacijama.

Za korištenje autorskog djela na gore navedeni način ne potražujem naknadu.

U Puli, 01.09., 2022. godine

Potpis

Manuel Peteh

Sadržaj

1	Uvod.....	1
2	Teorijska razmatranja turizma i turističke ponude	2
2.1	Definiranje turizma.....	2
2.2	Povijesni razvoj turizma	4
2.3	Turistička ponuda	6
3	Zdravstveni turizam.....	8
3.1	Definiranje zdravstvenog turizma	8
3.2	Povijest zdravstvenog turizma	9
3.3	Oblici zdravstvenog turizma.....	11
4	Zdravstveni turizam kao dio turističke ponude	13
4.1	Elementi turističke ponude zdravstvenog turizma.....	13
4.2	Položaj zdravstvenog turizma u ukupnoj turističkoj ponudi i potražnji	15
4.3	Zdravstveni turizam u Republici Hrvatskoj.....	18
4.4	Strategije i potencijali za daljnji razvoj zdravstvenog turizma u Republici Hrvatskoj	23
5	Zaključak.....	28
	Literatura	30
	Popis prikaza	33

1 Uvod

Začetci turizma općenito leže upravo u zdravstvenom turizmu. Iako se ovaj oblik turizma može smatrati pretečom gospodarske grane koja u suvremenim uvjetima predstavlja jednu od ekonomski najrazvijenijih i najunosnijih gospodarskih grana, značaj, uloga, važnost i potencijal zdravstvenog turizma nisu nimalo manji nego li u samim početcima. Štoviše, upravo je ovo grana koja prema brojnim pokazateljima djeluje kao grana turizma s najviše potencijala za budući razvoj – kako u Hrvatskoj tako i na globalnoj razini.

Obzirom na značaj zdravstvenog turizma u cjelokupnoj turističkoj ponudi, u ovom radu nastoji se utvrditi kakav je položaj zdravstvenog turizma u cjelokupnoj turističkoj ponudi. Točnije, istraživanjem relevantne literature i pouzdanih statističkih pokazatelja u radu se nastoji uvidjeti koliki udio i značaj ima zdravstveni turizam kao dio turističke ponude.

Rad je podijeljen u tri međusobno povezane cjeline. U prvoj je cjelini definirano što je turizam uopće i prema kojim je kriterijima moguće utvrditi kada određena aktivnost spada u turističko putovanje. Nadalje, sagledan je povijesni razvoj turizma te je specificirano što predstavlja turistička ponuda. Kroz ove elemente uspostavljeni su uvjeti za detaljnije izučavanje zdravstvenog turizma kao dijela turističke ponude što je učinjeno u drugoj cjelini. U drugoj cjelini definiran je zdravstveni turizam kao poseban oblik selektivnog turizma, dan je pregled povijesnog razvitka ove grane turizma te je razmotreno na koje podkategorije se ova grana turizma dijeli.

U trećoj cjelini nastojalo se smjestiti zdravstveni turizam u općenitu turističku ponudu. Navedeno je učinjeno kroz definiranje elemenata turističke ponude koju je potrebno uspostaviti na nekoj destinaciji kako bi ona uopće mogla spadati u destinacije zdravstvenog turizma. Zatim je kroz analizu različitih statističkih pokazatelja kreiran omjer zdravstvenog turizma u ukupnim turističkim tokovima. Na kraju je fokus na ponudu zdravstvenog turizma u Republici Hrvatskoj kroz analizu kapaciteta te razmatranje potencijala koje ovaj oblik turizma ima za turističku ponudu Republike Hrvatske kao i aktivnosti koje se već provode kako bi se iskoristili potencijali ovog oblika turizma.

2 Teorijska razmatranja turizma i turističke ponude

2.1 Definiranje turizma

Iako sam pojam turizma često asocira na putovanje, značenje ovog pojma zapravo je znatno specifičnije no moguće ga je tumačiti na različite načine. Prije svega ovisi načinu na koji se pojam razmatra, a dodatne poteškoće prilikom definiranja ovog pojma nastaju prilikom razmatranja različitih stajališta različitih autora kao i „višeslojna i neodređena narav turizma“¹.

Kod definiranja ovog pojma, najbolje je krenuti od pojma koji je prethodio razvoju turizma, a to je sam turist.

Naime, budući da je „turizam prepun mnogoznačnih društvenih i ekonomskih funkcija vezanih upravo uz čovjeka/putnika/turista i što je etimološki i povijesno gledano najprije došlo do pojave turista, a tek kasnije njihova aktivnost u određenom mjestu rezultirala pojavom turizma, valja najprije definirati pojam turist. Da bi se uopće moglo definirati navedeni pojam, ali i izvedenicu tog pojma – turizam, treba imati u vidu nekoliko kriterija koji moraju biti zadovoljeni“².

Navedeni kriteriji uključuju³:

1. **Prostorna komponenta** – da bi osoba postala turistom mora krenuti na put. Ipak, svaki putnik nije turist. Prema definiciji Svjetske turističke organizacije (United Nations World Tourism Organization – UNWTO), putovanje da bi bilo turističko mora se odvijati izvan uobičajene sredine određene osobe. Pritom nije jasno naznačeno što se smatra uobičajenom sredinom što je dodatna barijera u pronalasku jedinstvene definicije turizma
2. **Obilježja putovanja** – potrebno je da osoba napusti uobičajenu sredinu na vlastitu inicijativu, dobrovoljno i u okviru svog slobodnog vremena. Dakle, putovanje na kojem se obavlja neka djelatnost ili se putuje u svrhu obavljanja djelatnosti (na posao u drugi grad) nije turističko putovanje.

¹ Lickorish, L. J. i Jenkic, C. L. (2006): Uvod u turizam, Ekokon, Split, str. 12

² Čavlek, N., Bartoluci, M., Prebežac, D., Kesar, O. i sur. (2011): Turizam, ekonomske osnove i organizacijski sustav, Školska knjiga, Zagreb, str. 25

³ ibidem

3. **Vremenska komponenta** – potrebno je da osoba izbiva izvan svoje uobičajene sredine dulje od 24 sata, ali maksimalno do godine dana. Ako putovanje ima obilježja iz prethodne točke a traje kraće od 24 sata tada je riječ o izletu.
4. **Svrha putovanja** – osobe koje putuju motivirane odmorom, rekreacijom, sportom, zdravstvenim razlogom ili posjetom prijateljima i rodbini, ili su na poslovnom putu, studiju (kraćem od godine dana), hodočašću, prema definiciji UNWTO-a, ubrajaju se u turiste. Turistima se ne smatraju: aktivni pripadnici oružanih snaga, putnici na dnevnim rutinskim putovanjima, putnici koji svakog dana putuju na posao, u školu, na studij, putnici u tranzitu, migranti i radnici na privremenom radu, nomadi, izbjeglice i prognanici te osobe iz diplomatskog kora i konzularni predstavnici.

Prema prethodno navedena četiri kriterija, turist je svaka osoba koja mijenja svoju uobičajenu sredinu na duže od 24 sata, a da pritom za vrijeme putovanja ne obavlja posao ili nije za putovanje motivirana poslovnim obavezama.

Ili, prema definiciji koju je dala sama Svjetska turistička organizacija, turist je svaka „osoba koja putuje izvan svoje sredine kraće od 12 mjeseci i čija glavna svrha putovanja nije vezana za obavljanje neke lukrativne aktivnosti u mjestu koje posjećuje“⁴.

Kada je jasno definirano koja osoba se može smatrati turistom, onda je već moguće zaključiti kako je turizam sve ono što je vezano uz aktivnosti osobe koja putuje u turističke svrhe.

Međutim, definiranje turizma nije tako jednostavno jer na ovaj način i dalje nije posve jasno koje su to aktivnosti vezane uz osobu koja putuje, tko je sve uključen u njih, koji su sve ciljevi takvih aktivnosti i sl.

Turizam se zapravo može sagledavati na različite načine.

⁴ ibidem

Prema Svjetskoj turističkoj organizaciji, „turizam obuhvaća aktivnosti osoba koje putuju i borave u mjestima izvan svog uobičajenog okruženja ne duže od jedne godine uzastopno u svrhu razonode, poslovanja i druge svrhe“⁵.

Najstarija definicija pak navodi kako je turizam „skup odnosa i pojava koje proizlaze iz putovanja i boravka posjetilaca nekog mjesta ako se tim boravkom ne zasniva stalno prebivalište i ako s takvim boravkom nije povezana nikakva njihova privredna djelatnost“⁶.

Najopširnija, a time i najkonkretnija definicija turizma navodi kako je to „skup aktivnosti, usluga i industrija koje pružaju iskustvo putovanja koje se sastoji od prijevoza, smještaja, objekata za jelo i piće, maloprodajnih objekata, zabavnih tvrtki i drugih ugostiteljskih usluga koje se pružaju pojedincima ili grupama koji putuju daleko od kuće“⁷.

Na temelju prethodnih definicija turizma i obilježja turista, moguće je uspostaviti zaključak kako turizam predstavlja sustav povezanih aktivnosti i organizacija kojima je cilj omogućiti putovanje kojem svrha nije gospodarska aktivnost već ispunjenje osobnih potreba osobe koja putuje u svoje slobodno vrijeme.

2.2 Povijesni razvoj turizma

„Prva putovanja uvjetovala su različite nedaće (glad, ratovi, prirodne nepogode), jer da bi ih izbjegli pojedinci su ili čitave skupine odlazili na put, često i bez povratka. S razvojem robne razmjene jača povezanost među zajednicama, što dovodi do veće pokretljivosti pojedinih skupina ljudi. Izumom novca u Babilonu te pronalaskom kotača oko 4000. godina prije Krista, potaknuta su putovanja u udaljene krajeve“⁸.

⁵Definition of Tourism (UNWTO Definition of Tourism)/What is Tourism?, Tugberk, 2010, <https://www.tugberkugurlu.com/archive/definintion-of-tourism-unwto-definition-of-tourism-what-is-tourism> (pristupljeno 27.03.2022.)

⁶ Čavlek, N., Bartoluci, M., Prebežac, D., Kesar, O. i sur. (2011): Turizam, ekonomske osnove i organizacijski sustav, Školska knjiga, Zagreb, str. 29

⁷ Definition of Tourism (UNWTO Definition of Tourism)/What is Tourism?, Tugberk, 2010, <https://www.tugberkugurlu.com/archive/definintion-of-tourism-unwto-definition-of-tourism-what-is-tourism> (pristupljeno 27.03.2022.)

⁸ Weber, S. i Mikačić, V. (1994): Osnove turizma, Školska knjiga, Zagreb, str. 39

Ipak, prva putovanja još nemaju prava obilježja turističkih putovanja. Ono što se smatra razdobljem prvih turističkih putovanja veže se uz doba industrijske revolucije⁹, no prvi oblici javili su se i nešto ranije.

Razvoj turizma u literaturi se često sagledava kroz četiri faze razvoja¹⁰:

1. **Pretpovijest turizma** – prva od četiri faze razvoja, odnosi se na dugi period koji obuhvaća srednjovjekovno doba i početak 17. stoljeća. Tada se javljaju prvi znakovi koji mijenjaju način života, koji se do tada nije mijenjao stoljećima. Postupno povećanje narodnog bogatstva, širenje trgovačke i proizvođačke klase, te utjecaj reformacije i sekularizacije obrazovanja, potaknuli su interes za putovanjem u druge zemlje i prihvaćanje samog putovanja kao načina obrazovanja.
2. **Razdoblje željezničkog prometa** – to je vrijeme parne lokomotive i parnog broda koji su izmijenili mogućnosti putovanja. Brzi rast stanovništva i narodnog bogatstva u vrlo kratkom vremenu stvorio je ogromna nova tržišta. Izmišljeno je masovno putovanje, a s njim i razvoj turističkih destinacija, te pojava putničkih agenata i turoperatora s novim marketinškim metodama, kao što su organizirane ture, putni paketi, poster i brošure koji su i do danas ostali ključni marketinški alati.
3. **Međuratni period** – period koji obuhvaća razdoblje od 1918. i 1939. Smatra se trećom fazom turizma. Procvat razvoja željeznice bio je nasilno prekinut Prvim svjetskim ratom 1914. godine. Rat je dao veliki poticaj razvoju tehnologije koja se dugoročno pokazala vrlo korisna za razvoj turizma, posebno u području cestogradnje i cestovnog prometa te zrakoplovstva. To je iznad svega, period obilježen automobilom. Uvedena je nova metoda tzv. socijalnog turizma. Sve je više plaćenih godišnjih odomora, a paralelno tome šire se i raznovrsni oblici rekreacije i specijaliziranih zabavnih aktivnosti; kampiranje i karavaning, širenje hostela za mlade; jeftina putovanja i ture motornim vozilima. Došlo je i do znatnog porasta putovanja u inozemstvo. Mnoge nekomercijalne ili volonterske udruge organiziraju i potiču putovanja.

⁹ Turizam, Hrvatski leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021, <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=62763> (pristupljeno 27.03.2022.)

¹⁰ Lickorish, L. J. i Jenkic, C. L. (2006): Uvod u turizam, Ekokon, Split, str. 24

Dinamičan razvoj turizma u ovom periodu usporen je velikom krizom 1930.-te godine, a konačno je zaustavljen Drugim svjetskim ratom.

4. **Četvrta ili „uzletna“ faza** – obuhvaća period poslijeratnih godina (od 1945.) do danas. To je doba tehnološke revolucije, industrijskog razvoja i promjena koje su posljedično rezultirale ubrzanim rastom nacionalnog bogatstva i naglog povećanja slobodnih financijskih sredstava i vremena širokih slojeva stanovništva. Nastale su dalekosežne promjene u stilu života, osobnim i grupnim komunikacijama. Novi faktori utječu na oblikovanje društva, a širina i kvaliteta promjena zahvatila je sve slojeve društva.

U ovoj posljednjoj fazi došlo je do sustavnog upravljanja turizmom i pojave masovnih turističkih putovanja koja su zahtijevala da organizatori poduzmu čitav niz gospodarskih aktivnosti kako bi zadovoljili potrebe sve većeg broja gostiju. Kao rezultat prilagodbe potrebama gostiju i namjere da se ispune različite gospodarske, socijalne, edukativne, zdravstvene, rekreacijske i druge funkcije koje turizam obuhvaća, nastali su različiti oblici selektivnog turizma koji ispunjavaju točno određene ciljeve što će u ovom radu biti prikazano kroz primjer zdravstvenog turizma.

2.3 Turistička ponuda

„Turistička ponuda definira se kao dio tržišta koji se pojavljuje kao ponuđač robe i usluga, odnosno kao ona količina roba i usluga koja se nudi po određenim cijenama radi zadovoljenja turističkih potreba“¹¹.

„U širem smislu, turističku ponudu čini svaki subjekt, koji turistima nastoji prodati svoji proizvod ili uslugu. To je i ukupna količina robe i usluga, koja se na određenom tržištu nudi turistima u određeno vrijeme i po određenoj cijeni“¹².

„Turističku ponudu jedne zemlje čine: ekološki očuvana priroda, kulturno-povijesna baština, sigurnost političkog i društveno-ekonomskog sustava, infrastruktura

¹¹ Čavlek, N., Bartoluci, M., Prebežac, D., Kesar, O. i sur. (2011): Turizam, ekonomske osnove i organizacijski sustav, Školska knjiga, Zagreb, str. 61

¹²Galičić, V., Laškarin, M. (2016): Principi i praksa turizma i hotelijerstva, Fakultet za menadžment u turizmu i ugostiteljstvu Opatija, Opatija, str. 40

(ugostiteljstvo, prometnice, zdravstvo, putničke agencije, komunalna djelatnost, zanatstvo i ostalo) kojima se stvaraju uvjeti podmirivanja turističke potražnje¹³.

„S tog aspekta u turističkoj teoriji komponente turističke ponude mogu se svrstati u šest temeljnih skupina koje čine strukturu ponude i koje sudjeluju u kreiranju integriranog turističkog proizvoda koji turist konzumira“¹⁴.

Tablica 1: Temeljne skupine elemenata turističke ponude

Atrakcije	(prirodne i društvene) su temelj privlačenja turista u destinaciju
Ugostiteljstvo	Smještaj, prehrana i druge prateće usluge čine ugostiteljski kapacitet koji zadovoljavaju njihove potrebe za smještajem, prehranom i pićem, zabavom u destinaciji
Prijevoz	Cestovni, zračni, željeznički, brodski prijevoznici ili prometna infrastruktura čine destinaciju dostupnom turistima
Turističko posredništvo	Turističke agencije i turoperatora olakšavaju organizaciju putovanja i omogućavaju da turistička putovanja budu dostupna širim društvenim skupinama
Organizacije turizma	S aspekta receptivnog turističkog tržišta (nacionalne, regionalne i lokalne turističke zajednice), razne udruge u turizmu preuzimaju na sebe ulogu upravljanja sustavom različitih subjekata ponude
Trgovina	(usluge trgovine na malo) omogućava da se u punom smislu riječi zadovolji „akt demonstrativne potrošnje“ turista u destinaciji

Izvor: Čavlek, N., Bartoluci, M., Prebežac, D., Kesar, O. i sur. (2011): Turizam, ekonomske osnove i organizacijski sustav, Školska knjiga, Zagreb, str. 63

¹³ ibidem

¹⁴ Čavlek, N., Bartoluci, M., Prebežac, D., Kesar, O. i sur. (2011): Turizam, ekonomske osnove i organizacijski sustav, Školska knjiga, Zagreb, str. 61

3 Zdravstveni turizam

3.1 Definiranje zdravstvenog turizma

Iz ranijih razmatranja samog pojma turizma vidljivo je kako je njegov sastavni dio turistička ponuda kojom se nastoje ispuniti specifične potrebe glavnog aktera ovog organiziranog putničkog sustava – turista.

Sve izraženije potrebe i veći zahtjevi koji su nastali razvojem turista i jačanjem standarda građana, došlo je do pojave selektivnih oblika turizma kojima se nastoji kreirati turistička ponuda opredijeljena za točno određene potrebe i motive turista koji napuštaju svoje uobičajeno prebivalište. Jedan od motiva jesu i potrebe za zdravstvenom njegom.

Kada je riječ o obliku turizma koji u svojoj ponudi ima elemente medicinske skrbi, tada je riječ o zdravstvenom turizmu.

Postoje brojne definicije ovog područja turizma, a jedna je dostupna i na službenim stranicama hrvatskog Ministarstva zdravstva. Prema spomenutoj definiciji „zdravstveni turizam jest pružanje zdravstvenih usluga – dijagnostičkih i terapijskih postupaka, zdravstvene njege te postupaka medicinske rehabilitacije uz pružanje ugostiteljskih usluga i/ili usluga u turizmu. Zdravstveni turizam uključuje medicinski turizam, lječilišni turizam i medicinski wellness“¹⁵.

Specifičnost ovog oblika turizma leži u njegovom povezivanju dvaju suprotstavljenih pojmova. Naime, turizam se najčešće sagledava kao dobrovoljna i slobodna aktivnost, dok je potreba za liječenjem nužnost koja zahtijeva potpunu podređenost svih drugih aktivnosti. Iz navedenog proizlazi i glavna specifičnost ovog oblika turizma. Ono što je uobičajeno za sve ostale oblike turizma jest prvotni odabir destinacije, a tek potom sadržaji boravka. U slučaju zdravstvenog turizma pristup planiranju i organiziranju putovanja jest suprotan. Prvotno se odabiru elementi turističke ponude koji će zadovoljiti zdravstvene potrebe turista, a tek ako postoje

¹⁵ Zdravstveni turizam, Republika Hrvatska Ministarstvo zdravstva, <https://zdravlje.gov.hr/zdravstveni-turizam-5532/5532> (pristupljeno 29.03.2022.)

nekoliko alternativa glede same destinacije koja ispunjava te potrebe turisti polaze za odabirom željene ili optimalne.¹⁶

3.2 Povijest zdravstvenog turizma

Povijest zdravstvenog turizma usko je vezana uz povijest turizma uopće, a posebice ukoliko se osvrnemo na povijest hrvatskog turizma.

Naime, „prvi oblici zdravstvenog turizma u kojemu ljudi putuju kako bi dobili medicinsku njegu datiraju nekoliko tisuća godina prije našeg vremena kada su Grčki hodočasnici sa cijelog mediterana putovali na maleno područje u Saronskom zaljevu poznatijem kao Epiduaria. Ovo područje bilo je svetište posvećeno Asklepiosu, bogu ozdravljenja“¹⁷.

Kako takvi oblici turizma nisu bilo popraćeni potpunom turističkom ponudom temeljem koje bi se moglo sa sigurnošću ustvrditi kako je zdravstveni turizam prisutan od prvih civilizacija, činjenica jest kako je zdravlje među prvim motivima radi kojih su se ljudi odlučivali na putovanje, a da pritom nije bilo radi obavljanja nekog posla ili osiguravanja egzistencijalnih uvjeta.

Da je zdravstveni turizam ipak jedan od prvih oblika turizma vidljivo je i kroz motive i oblike turističkih aranžmana koji su bili među najzastupljenijima u kasnijim etapama razvoja turizma, kada je turizam zapravo i procvjetao u smislu u kojemu ga danas poznajemo.

„Toplice i lječilišta mogu se smatrati ranim oblicima zdravstvenog turizma. U Engleskoj 18. stoljeća primjerice ljudi su odlazili u toplice za koje se vjerovalo da se nalaze na izvorima vode bogate mineralima koji pogoduju ukupnom zdravlju ljudi, posebice izlječenju bolesti povezanih s gihtom, jetrom ili bronhitisom“¹⁸.

¹⁶ Rabotić, B. (2013): Selektivni oblici turizma, Drugo, prerađeno i dopunjeno izdanje, Visoka turistička škola strukovnih studija, Beograd, str. 98

¹⁷ Zdravstveni turizam: definicija, povijest i podjela, http://croatialink.com/wiki/Zdravstveni_turizam:_definicija,_povijest_i_podjela (pristupljeno 28.03.2022.)

¹⁸ ibidem

Veoma slično bilo je i na prostorima Hrvatske. Naime, početkom hrvatskog turizma smatra se izgradnja Ville Angioline u Opatiji još 1844. godine.¹⁹ Ova vila danas služi kao sjedište Hrvatskog muzeja turizma, a u vrijeme kada je izgrađena, točnije 1889. godine, Opatija je proglašena lječilištem. Nakon toga postaje zimovalište aristokrata Austro-ugarske i drugih zemalja Europe. Iako se razvijao morski turizam, on je zapravo prvotno bio zimskog karaktera koncipiran na način da su se morskom vodom punili bazeni u lječilištima i banjama kako bi se boravkom u odmaralištima pobjeglo od loših vremenskih uvjeta u kontinentalnim dijelovima Europe.²⁰

Razmatranja povezanosti zdravlja i turizma zalaze u znatno dublje spoznaje prema kojima je zdravstveni turizam, ne samo preteča modernom turizmu, već osnovni poriv za turističko putovanje uopće. Točnije, „ključno polazište svih spoznaja o ovoj temi je zaključak o najužoj kauzalnoj povezanosti zdravlja i turizma što je sažeto izrazio D. Alifer tvrdeći da je zdravlje zapravo jedan od najstarijih, trajnih i najjačih motiva turističkog gibanja te da turizam u svim svojim oblicima više-manje uvijek vrši i zdravstvenu funkciju. Tako se već rano počela uočavati uloga tog motiva na opći razvoj turizma odnosno važnost turizma u očuvanju i unaprjeđenju (narodnog) zdravlja, uglavnom u trostrukom smislu “²¹:

1. Sprečavanja pojave bolesti (preventiva)
2. Oporavka nakon bolesti (rehabilitacija, rekonvalescencija)
3. Liječenja (kurativa).

O zdravlju kao glavnom pokretaču razvoja turizma „danas svjedoče brojni grand-hoteli, kur-saloni, kupališne zgrade i uređaji, zatvorena i otvorena šetališta, perivoji i parkovi te podaci o održanim manifestacijama itd.“²².

¹⁹ Vukonić, B. (2005); Povijest hrvatskog turizma, Prometej, Zagreb, str. 45

²⁰ Dobrota, A., Kratka povijest turizma u Hrvatskoj, Cimerfraj, 2019.

<https://www.cimerfraj.hr/aktualno/povijest-turizma-hrvatska> (pristupljeno 28.03.2022)

²¹ Hitrec, T. (1996). Zdravstveni turizam - pojmovni i koncepcijski okvir. Tourism and hospitality management, 2 (2), 253-264.

²² ibidem

3.3 Oblici zdravstvenog turizma

Zdravstveni turizam sam je po sebi određen oblik selektivnog turizma. Međutim, unutar ove klasifikacije moguće je pronaći dodatne kategorizacije i podjele različitih oblika zdravstvenog turizma.

Prema klasifikaciji objavljenoj u Narodnim novinama, zdravstveni turizam moguće je podijeliti u tri kategorije ovisno o oblicima zdravstvenih usluga koje se pružaju u djelatnostima zdravstvenog turizma²³. To su²⁴:

- **Wellness turizam** (odvija se pretežito u hotelima i lječilištima) – podrazumijeva postizanje tjelesne i duhovne ravnoteže, pri čemu valja razlikovati medicinski od holističkog wellnessa. Medicinski wellness organizirano je provođenje zdravstveno-preventivnih i kurativnih programa u svrhu prevencije bolesti te očuvanja i unapređenja zdravlja uz multidisciplinarni tim koji nužno uključuje liječnika, ali i drugo stručno osoblje (npr. fizioterapeut, kineziolog, nutricionist). Metode i postupci medicinskog wellnessa uključuju metode konvencionalne, komplementarne i tradicionalne medicine. Holistički wellness obuhvaća ostalu, vrlo šaroliku ne-medicinsku wellness ponudu.
- **Lječilišni turizam** (odvija se u lječilištima i specijalnim bolnicama) – podrazumijeva stručno i kontrolirano korištenje prirodnih ljekovitih činitelja i postupaka fizikalne terapije radi očuvanja i unapređenja zdravlja te poboljšanja vrsnoće života. Naglasak je na revitalizaciji psiho-fizičkih sposobnosti u klimatskim, morskim i topličkim destinacijama/lječilištima kroz kure, posebne programe oporavka, uravnoteženu prehranu i sl.
- **Medicinski turizam** (odvija se u medicinskim ordinacijama, klinikama/poliklinikama i specijalnim bolnicama) – podrazumijeva putovanja u druga odredišta radi ostvarivanja zdravstvene zaštite, a što uključuje, primjerice, parcijalne kirurške zahvate, ali i stomatološke, kozmetičke, psihijatrijske i alternativne tretmane/zahvate, sve uz pripadajuće usluge njege i

²³Pravilnik o pojedinim oblicima zdravstvenih usluga koje se pružaju u djelatnosti zdravstvenog turizma te standardima i normativima za njihovo obavljanje, NN 79/2019-1667

²⁴ Nacionalni program – akcijski plan razvoja zdravstvenog turizma, Republika Hrvatska, Ministarstvo turizma, 2014. https://mint.gov.hr/UserDocsImages/arhiva/150608_AP_%20Zdravstveni%20turizam.pdf (pristupljeno 02.04.2022.)

oporavka. Primarna motivacija putovanja na medicinske tretmane je vrhunska zdravstvena usluga, često uz niže troškove i u kraćem roku, ali i nemogućnost da se pojedini zahvati/tretmani realiziraju u vlastitoj zemlji.

Navedene oblike zdravstvenog turizma gledajući s aspekta pružatelja usluga koji omogućuju ponudu takvog oblika turističkih usluga moguće je kategorizirati na način kako je prikazano u tablici 2.

Tablica 2: Oblici zdravstvenog turizma s aspekta pružatelja usluge

OBJEKTI UGOSTITELJSKE PONUDE		ZDRAVSTVENE USTANOVE	
Wellness ponuda (hoteli, toplice, centri)	Prirodna lječilišta		Klinike/ Bolnice
	Lječilišta	Specijalne bolnice	
Holistički wellness Medicinski wellness	Holistički wellness Medicinski wellness Lječilišni turizam	Medicinski wellness Lječilišni turizam	Medicinski turizam
Wellness usluge			
	Lječilišne usluge		
		Medicinske usluge	

Izvor: Nacionalni program – akcijski plan razvoja zdravstvenog turizma, Republika Hrvatska, Ministarstvo turizma, 2014.
https://mint.gov.hr/UserDocsImages/arhiva/150608_AP_%20Zdravstveni%20turizam.pdf (pristupljeno 02.04.2022.)

Kod razmatranja ovih različitih oblika zdravstvenog turizma, važno je naglasiti kako oni u suštini predstavljaju određene oblike turističke ponude u sklopu zdravstvenih usluga koje se pružaju turistima. Dakle, na pojedinoj destinaciji u sklopu cjelokupne ponude moguće je pronaći sve navedene oblike kako dio zdravstvenog turizma, no moguće je i da se pojedina destinacija fokusira samo na neki od navedenih aspekata zdravstvenog turizma.

4 Zdravstveni turizam kao dio turističke ponude

4.1 Elementi turističke ponude zdravstvenog turizma

Prilikom definiranja turističke ponude vidljivo je kako se ona može razmatrati na različite načine. U nastavku, za potrebe definiranja elemenata turističke ponude zdravstvenog turizma, ponuda će se analizirati s gledišta ukupnosti sadržaja i usluga koje se nude turistima kako bi ih se privuklo na dolazak na određenu destinaciju, odnosno kao skup svega onoga što čini zdravstveni turizam.

Da bi neka destinacija ponudila zdravstveni turizam, u ponudu moraju biti uključeni određeni subjekti i elementi. Ograničenja ponude zdravstvenog turizma na neki način niti ne postoje, odnosno ograničava ih jedino stupanj razvoja medicine i s time povezane usluge, no da bi se neka destinacija smatrala destinacijom zdravstvenog turizma, potrebno je da u turističkoj ponudi ima najmanje sljedeće:

- Ustanova i/ili osoba koja pruža neki oblik zdravstvene usluge
- Smještajni kapacitet u neposrednoj blizini ustanove ili institucije koja pruža zdravstvene usluge.

Naravno, u stvarnosti je ponuda zdravstvenog turizma znatno šira, a da bi destinacija bila konkurentna i time ekonomski održiva glede pružanja usluga zdravstvenog turizma potrebno je znatno više.

Naime, „Hrabovski-Tomić (2008) zapaža da su se u okviru generičkog termina „zdravstveni turizam“, vremenom, izdvojile dvije grupe potrošača sa sličnim načinom zadovoljavanja relevantnih potreba: potrošači zdravstvenog turizma *u užem smislu* (korisnici tradicionalnih termalnih lječilišta ili medicinskog turizma) i potrošači zdravstvenog turizma *u širem smislu* koji, osim korištenja prirodnog ljekovitog faktora, žele i turističke aktivnosti (razgledavanja, obilasci, druženje i sl.)“²⁵.

Iz toga proizlazi kako je spektar zdravstvenog turizma širok, a moguće ga je obuhvatiti kroz elemente koji su prikazani u sljedećoj tablici.

²⁵ Rabotić, B. (2013): Selektivni oblici turizma, Drugo, prerađeno i dopunjeno izdanje, Visoka turistička škola strukovnih studija, Beograd, str. 100

Tablica 3: Spektar aktivnosti u domeni zdravstvenog turizma

Fizičko liječenje	• Medicinske terme / kupatila• Moffetta (prirodni terapijski plin)• Putovanje zbog operacije• Mjesta za rehabilitaciju
Tretmani ljepote	• Putovanje zbog kozmetičke kirurgije• Hotelski i dnevni <i>spa</i>
Relaksacija / odmor	• <i>Spa</i> i kupatila za uživanje• <i>Wellness</i> hoteli• Centri za talasoterapiju
Dokolica / zabava	• <i>Spa</i> resorti sa zabavnim parkovima• Sportski i fitness odmori
Ravnoteža u životu / radu	• Holistički centri• <i>Wellness</i> „radionice“ za menadžere i profesionalce
Psihološki	• Holistički centri• „radionice“ (Hoffmann, psiho-drama)
Spiritualni	• Mjesta za meditaciju• Yoga centri• Hodočašća

Izvor: Rabotić, B. (2013): Selektivni oblici turizma, Drugo, prerađeno i dopunjeno izdanje, Visoka turistička škola strukovnih studija, Beograd, str. 100

Iz tablice se već može zaključiti kako su elementi turističke ponude zdravstvenog turizma brojni. Uz same smještajne kapacitete, koji najčešće dolaze i s dodatnim ugostiteljskim uslugama poput restorana i barova, za ponudu zdravstvenog turizma potrebna je široka infrastruktura koja uobičajenu infrastrukturu destinacije još dodatno proširuje za:

- Sportske centre
- Kongresne centre
- *Wellness* i *spa*
- Mjesta za meditaciju
- Ambulante

- Poliklinike
- Zabavne parkove
- I sl.

4.2 Položaj zdravstvenog turizma u ukupnoj turističkoj ponudi i potražnji

Prilikom pregleda povijesnog razvoja turizma općenito, ali i zdravstvenog turizma kao posebnog oblika selektivnog turizma, determinirano je kako je upravo zdravstveni turizam prvi oblik turizma te kako su zdravstveni razlozi bili prvi motivi pojedinaca da promjene svoje mjesto prebivališta na određeni period. Međutim, kako je turizam doživio svoji procvat pojavili su se brojni drugi oblici turizma od kojih su neki preuzeli dominantnu ulogu na tržištu turističkih usluga. Pitanje položaja zdravstvenog turizma u ukupnoj turističkoj ponudi prvenstveno je pitanje udjela ovog oblika selektivnog turizma u ukupnoj turističkoj ponudi, odnosno u usporedbi s ostalim oblicima selektivnog turizma.

Nadalje, pitanje položaja zdravstvenog turizma u ukupnoj turističkoj ponudi nadovezuje se i na samu potražnju za ovakvim oblicima turizma, pri čemu je važno uzeti u obzir već spomenuto u ovom radu – turisti koji određenu destinaciju posjećuju radi zdravstvene ponude najčešće su motivirani nužnošću odlaska, a ne osobnim interesima i željama.

Drugim riječima, položaj zdravstvenog turizma u ukupnoj turističkoj ponudi uvelike ovisi o prilagodbi destinacije potrebama turista pa će o tome ovisiti i udio zdravstvene ponude u ukupnoj turističkoj ponudi.

Promatrajući udio zdravstvenog turizma u ukupnoj turističkoj ponudi na globalnoj razini, tržište usluga zdravstvenog turizma 2020. godine iznosilo je 102.6 milijardi američkih dolara²⁶. Usporedno s veličinom globalnog turističkog tržišta koje je 2020.

²⁶ Medical Tourism Market Size to Hit US\$286.1 Billion by 2030, Global Newswire, 2021
<https://www.globenewswire.com/news-release/2021/11/18/2337536/0/en/Medical-Tourism-Market-Size-to-Hit-US-286-1-Billion-by-2030.html> (pristupljeno 03.04.2022.)

godine iznosilo 1.094,8 milijardi američkih dolara²⁷, proizlazi kako udio zdravstvenog turizma u ukupnoj svjetskoj turističkoj ponudi zauzima 9,37%. Odnosno, gotovo desetina turističke potrošnje odlazi na usluge zdravstvenog turizma.

Obzirom da se u literaturi može pronaći 13²⁸ i više oblika selektivnog turizma, moguće je zaključiti kako zdravstveni turizam zauzima relativno veliki udio u ukupnoj turističkoj ponudi, no potrebno je i uzeti u obzir kako je prilikom definiranja veličine ovog oblika turizma uzeta potrošnja, a usluge zdravstvenog turizma najčešće zauzimaju visoko mjesto na cjenovnoj ljestvici, pogotovo u usporedbi s nekim oblicima poput volonterskog turizma i ekoturizma.

Jednako tako, potrebno je uzeti u obzir kako je u prethodnim pokazateljima promatrana 2020 godina koja je obilježena pandemijom korona virusa čime su i turistička kretanja bila znatno ograničena, a zdravstveni turizam nerijetko je imao prednost nad ostalim oblicima turizma.

Podaci godine koja je prethodila, i u Hrvatskoj bilježila rekordne pokazatelje, na globalnoj razini ukazuje kako je tržište zdravstvenog turizma iznosilo približnih 104,68 milijardi američkih dolara²⁹, dok je ukupno turističko tržište iznosilo 8,9 bilijuna američkih dolara³⁰ čime je udio zdravstvenog turizma u ukupnoj turističkoj ponudi drastično manji, odnosno zauzima približno 1,17% ukupne turističke ponude.

Konkretniji podatak koji omogućuje svrstavanje zdravstvenog turizma u odnos s ukupnim turističkim tokovima je svakako broj dolazaka. Prema novijim istraživanjima procjenjuje se kako je na svjetskoj razini oko 50 milijuna medicinskih turista godišnje³¹, dok podaci za 2019. godinu pokazuju kako je na svjetskoj razini bilo

²⁷ Tourism industry market size worldwide 2011-2021, Statista
<https://www.statista.com/statistics/1220218/tourism-industry-market-size-global/> (03.04.2021.)

²⁸ Rabotić, B. (2013): Selektivni oblici turizma, Drugo, prerađeno i dopunjeno izdanje, Visoka turistička škola strukovnih studija, Beograd

²⁹ Medical Tourism Market Overview, Allied Market Research, 2022,
<https://www.alliedmarketresearch.com/medical-tourism-market> (pristupljeno 03.04.2022.)

³⁰ Travel And Tourism Market Overview, Industry Arc, <https://www.industryarc.com/Report/19632/travel-and-tourism-market.html> (pristupljeno 03.04.2022.)

³¹60+ Medical Tourism Statistics, Jersey Island Holidays, <https://www.jerseyislandholidays.com/60-medical-tourism-statistics/> (pristupljeno 03.04.2022.)

ukupno 1.464,3 milijuna turista³². Time je moguće zaključiti kako je položaj zdravstvenog turizma u ukupnim turističkim kretanjima gotovo neznatčan.

Na to se ne odnosi i na potencijal ovog oblika turizma što pokazuju investicije u ovoj grani turističke djelatnosti koje su u mnogim zemljama prepoznate kao strateške. Primjerice, u Maleziji je zdravstvena njega prepoznata kao jedna od 12 strateških ekonomskih područja. Indijsko Ministarstvo turizma u 2017. godini poduzelo je znatne napore u promociji ove kategorije turizma što uključuje promociju Indije kao destinacije za medicinski turizam na svim značajnijim turističkim sajmovima poput Londona i Berlina. U Južnoj Koreji pružatelji usluga medicinskog turizma dobivaju certifikat od strane vlade koji je validiran na službenim stranicama. Značajna strateška usmjeravanja prema medicinskom turizmu vidljiva su i u drugim zemljama. Primjerice, vlada Turske odobrava poticajne mjere u vidu poreznih olakšica za sve investicije u turističke infrastrukture koje su povezane s zdravstvenim turizmom. Nekoliko godina prije nego li je Turska uočila stratešku važnost ovog oblika selektivnog turizma, isto je prepoznato u jednom od Arapskih emirata – Dubaiju. 2004. godine objavljena je Strategija zdravstvenog turizma Dubaja s ciljem poboljšanja kvalitete zdravstvene njege i privlačenja dodatnih investicija u ovu podgranu turističke djelatnosti.³³

Glede globalne distribucije medicinskog turizma, odnosno geografskog pozicioniranja destinacija koje nastoje svoju konkurentsku prednost ostvarivati pružajući usluge medicinskog turizma, temeljem kvalitete i cjenovne pristupačnosti bolnica, svjetske top destinacije medicinskog turizma su³⁴:

- Tailand
- Meksiko
- India
- Brazil
- Malazija

³² Number of international tourist arrivals worldwide 2005-2021, by region, Statista, 2022. <https://www.statista.com/statistics/186743/international-tourist-arrivals-worldwide-by-region-since-2010/> (pristupljeno 03.04.2022.)

³³ Medical Tourism: A Prescription for a Healthier Economy, World Travel&Tourism Council, 2019. <https://wtcc.org/Portals/0/Documents/Reports/2019/Medical%20Tourism-Nov%202019.pdf?ver=2021-02-25-182803-880> (pristupljeno 04.04.2022.)

³⁴ Medical Tourism Statistics By Country, Jersey Island Holidays, <https://www.jerseyislandholidays.com/60-medical-tourism-statistics/#chapter-3> (pristupljeno 04.04.2022.)

- Turska
- Costa Rica
- Taivan
- Južna Korea
- Singapur

4.3 Zdravstveni turizam u Republici Hrvatskoj

Već je definirano kao je upravo zdravstveni turizam preteča modernog turizma u Republici Hrvatskoj, a prvi institucionalni oblik turizma bio je upravo zdravstvene ponude te je danas, kao simbol turizma u zemlji, pretvoren u muzej turizma.

Osim Vile Angeline koja je svoju ponudu temeljila na blagodatima morske vode, brojne su druge prirodne blagodati koje na prostorima Republike Hrvatske omogućuju dobre temelje za razvoj turističke ponude koja je usmjerena upravo prema ovom obliku selektivnog turizma.

„Zdravstvenim turizmom u Republici Hrvatskoj bave se u najvećem opsegu lječilišta, specijalne bolnice za medicinsku rehabilitaciju i trgovačka društva za obavljanje zdravstvene djelatnosti. Sukladno podacima prikupljenim izravno od specijalnih bolnica za medicinsku rehabilitaciju i lječilišta, ukupno je u njima registrirano 5.222 kreveta i zaposleno 3.680 medicinskih i nemedicinskih djelatnika. Specijalne bolnice za medicinsku rehabilitaciju i lječilišta imaju 2.146 kreveta ugovorenih s Hrvatskim zavodom za zdravstveno osiguranje (HZZO). Tijekom dosadašnjih aktivnosti, Služba za zdravstveni turizam Ministarstva zdravstva je identificirala razvojne investicijske projekte zdravstvenih ustanova - specijalnih bolnica za medicinsku rehabilitaciju i lječilišta u ukupnoj visini od 172.635.563,82 EUR-a bez PDV-a (215.794.454,77 EUR s PDV-om)³⁵.

Kada je riječ o prirodnim činiteljima koji utječu na razvoj zdravstvenog turizma u Republici Hrvatskoj, tada je polazište lječilišni turizam. Naime „prirodni ljekoviti

³⁵ Katalog projekata zdravstvenog turizma, Ministarstvo Zdravstva, 2020. <https://zdravstvo.gov.hr/UserDocsImages/2020%20Zdravstveni%20turizam/Katalog%20projekata%20zdravstvenog%20turizma%202020.pdf> (pristupljeno 04.04.2022.)

činitelji su dijelovi prirode, koji povoljno djeluju na očuvanje i unapređenje zdravlja, poboljšanje vrsnoće života te sprečavanje, liječenje, prirodno liječenje, oporavak i rehabilitaciju različitih bolesti u bolesnika i drugih koristi³⁶.

U Republici Hrvatskoj djeluje 17 mjesta na kojima je omogućeno liječenje s prirodnim ljekovitim činiteljima³⁷.

Tablica 4: Destinacije lječilišnog turizma s prirodnim ljekovitim činiteljima u RH

Mjesto	Vrsta zdravstvene ustanove	Ljekoviti činitelji*
Biograd	Specijalna bolnica za ortopediju	KT
Bizovac	Lječilište „Bizovačke Toplice“, Poliklinika	Btmv
Crikvenica	Specijalna bolnica za medicinsku rehabilitaciju Thalassotherapia	KT
Daruvar	Specijalna bolnica za medicinsku rehabilitaciju Daruvarske Toplice	Btv
Ivanić Grad	Specijalna bolnica za medicinsku rehabilitaciju Naftalan	Btmvn
Krapinske Toplice	Specijalna bolnica za medicinsku rehabilitaciju	Btv
Lipik	Specijalna bolnica za medicinsku rehabilitaciju	Btmv
Makarska	Specijalna bolnica za medicinsku rehabilitaciju Biokova	KT
Nin	Specijalistička ambulanta	KTI
Opatija	Specijalna bolnica za medicinsku rehabilitaciju, bolesti srca, pluća i reumatizam Thalassotherapia	KT
Rovinj	Bolnica za ortopediju i rehabilitaciju „Prim. dr. Martin Horvat“	KTps
Sv. Stjepan, Livade	Lječilište Istarske Toplice	Btmvp

³⁶ Ivanišević, G. (2016). PRIRODNE PRETPOSTAVKE ZDRAVSTVENOG TURIZMA U HRVATSKOJ. Radovi Zavoda za znanstveni rad Varaždin, (27), 11-23.

³⁷ ibidem

Stubičke toplice	Specijalna bolnica za medicinsku rehabilitaciju	Btv
Topusko	Lječilište	Btv
Varaždinske Toplice	Specijalna bolnica za medicinsku rehabilitaciju	Btmp
Vela Luka	Specijalna bolnica za medicinsku rehabilitaciju Kalos	KTI
Veli Lošinj	Lječilište za bolesti dišnih organa i kože	KT

Izvor: Ivanišević, G. (2016). PRIRODNE PRETPOSTAVKE ZDRAVSTVENOG TURIZMA U HRVATSKOJ. *Radovi Zavoda za znanstveni rad Varaždin*, (27), 11-23.

*Legenda: K- klimatoterapijski, - tasaloterapijski, B – balneoterapijski, Tv – termalna voda, tmv – termomineralna voda, p – peloid, l – liman, ps – pijesak n – naftalan.

U prethodnoj tablici moguće je uvidjeti kako su sve navedene ustanove striktno medicinskog karaktera te doista ispunjavaju uvjete potrebne za pružanje visokostručne medicinske skrbi, ponajviše glede medicinske rehabilitacije. Naravno, postojanje prirodnih resursa koji omogućuju medicinske tretmane, a služe kao osnovni resurs za razvoj ponude zdravstvenog turizma, nije jedini uvjet za postojanje zdravstvenog turizma. Nerijetko je profesionalnost i stručno osoblje dovoljno da se uspostave uvjeti za izgradnju infrastrukture potrebne za pružanje usluga zdravstvenog turizma i izgradnju turističke ponude koja se temelji na ovoj kategoriji selektivnog turizma.

Tako je moguće ustanoviti kako „ponuda zdravstvenog turizma u Hrvatskoj danas obuhvaća kompleksan skup pružatelja usluga wellness, lječilišnog i medicinskog turizma kako u sferi privatnog, tako i u sferi javnog sektora. Gotovo cjelokupna ponuda wellnessa, manji broj toplica ili termi i značajan dio ponude medicinskog turizma pretežito je u privatnom vlasništvu, predstavljajući tržišno orijentirano, uglavnom vitalno malo i srednje poduzetništvo. S druge strane, specijalne bolnice, lječilišta i veliki bolnički sustavi, koji kontroliraju najveći dio prirodnih ljekovitih činitelja koji se trenutno koriste (npr. termalne vode, naftalan) te koji su, svojom veličinom i koncentracijom stručnog znanja, ključni činitelji vjerodostojnosti i prepoznatljivosti zdravstveno turističke ponude Hrvatske, dio su sustava javnog zdravstva i

maksimalno su usmjereni na korisnike državnog zavoda za zdravstveno osiguranje (HZZO)³⁸.

„Postojeća zdravstveno turistička ponuda disperzirana je diljem zemlje, iako je očigledna pojačana koncentracija u primorskoj i sjeverno-zapadnoj Hrvatskoj, osobito na Kvarneru, u Istri, županijama Sjeverne Hrvatske te na području Zagreba“³⁹. Pregled pružatelja usluga u zdravstvenom turizmu prikazan je u tablici 4.

Tablica 5: Struktura pružatelja usluga zdravstvenog turizma u RH

OBJEKTI UGOSTITELJSKE PONUDE		ZDRAVSTVENE USTANOVE	
Wellness ponuda (hoteli, toplice, centri)	Prirodna lječilišta		Klinike / bolnice
	Lječilišta	Specijalne bolnice	
Hoteli: - oko 80 hotela s wellness sadržajima Toplice (sa smještajem): - Terme Tuhelj - Terme Jezerčica - Terme Sveti Martin - Toplice Lešće	- Lječilište Topusko - Top Terme Topusko - Bizovačke Toplice - Veli Lošinj - Istarske Toplice	- Biokova, Makarska - Kalos, Vela Luka - Naftalan, Ivanić Grad - Daruvarske Toplice - Krapinske Toplice - Lipik - Stubičke Toplice - Varaždinske Toplice - Thalassotherapie, Opatija - Thalassotherapie, Crikvenica	Javne zdravstvene ustanove: - Klinički bolnički centri (5) - Kliničke bolnice (3) - Klinike (5) - Opće bolnice (20) - Poliklinike Privatne zdravstvene ustanove: - Oko 800 subjekata

Izvor: Ivandić, N., Kunst, I. i Telišman-Košuta, N. (2016). PRETPOSTAVKE ODRŽIVOSTI ZDRAVSTVENOG TURIZMA U REPUBLICI HRVATSKOJ – NAČELA RAZVOJA I KLJUČNI ČINITELJI USPJEHA. *Radovi Zavoda za znanstveni rad Varaždin*, (27), 25-46.

Uz sve navedene subjekte turističke ponude zdravstvenog turizma u Republici Hrvatskoj, svakako najveći potencijali i značaj imaju privatne zdravstvene ustanove koje su primarno tržišno orijentirane i u svojem tržišnom nastupu često svoje usluge promoviraju na inozemnim tržištima čime izravno utječu na povećanje nacionalnog

³⁸ Ivandić, N., Kunst, I. i Telišman-Košuta, N. (2016). PRETPOSTAVKE ODRŽIVOSTI ZDRAVSTVENOG TURIZMA U REPUBLICI HRVATSKOJ – NAČELA RAZVOJA I KLJUČNI ČINITELJI USPJEHA. *Radovi Zavoda za znanstveni rad Varaždin*, (27), 25-46.

³⁹ ibidem

izvoza što se odražava kroz BDP zemlje. Posebni značaj u navedenom imaju wellness turizam, dentalni turizam, a u posljednje vrijeme i ponuda koja se zasniva na uslugama estetske medicine.

„Prema Hrvatskoj gospodarskoj komori hotelskih wellness centara u Hrvatskoj ima 68, iako se prema brošurama i katalogima navodi danas preko 80 wellness centara.“⁴⁰ Nadalje, „stomatologija i estetska kirurgija najtraženije su medicinske usluge u Europi. Sukladno tome, dentalni turizam najrazvijeniji je dio hrvatskog medicinskog turizma koji privlači uglavnom pacijente iz inozemstva“⁴¹.

„Hrvatska je prepoznata kao poželjna destinacija za profesionalne i specijalizirane stomatološke tretmane, posebice za implantološke usluge, koje su trenutno najpopularnije. Međutim, osim primarne dentalne usluge, dentalni turistički paket uključuje i ugovaranje tretmana, konzultacije, putovanje, smještaj i transportne usluge, organizaciju smještaja bilo u hotelu ili privatnom smještaju te dodatne turističke aktivnosti koje ovise individualno o potrebama korisnika“⁴².

Iz prethodno navedenog, moguće je zaključiti kako zdravstveni turizam u turističkoj ponudi Republike Hrvatske zauzima značajno mjesto. Makar je prema raspoloživim resursima moguće zaključiti kako su potencijali zdravstvenog turizma u Republici Hrvatskoj, a koji se prvenstveno temelje na prirodnim bogatstvima i ljudskim potencijalima, od strateškog interesa za daljnji razvoj turizma. Kako glede sveukupne turističke ponude koja se na ovaj način može prilagođavati pojedinim skupinama turista ovisno o njihovim potrebama, ali i kao značajan potencijal za razvoj cjelogodišnjeg turizma čime otvara mogućnost da se gradi konkurentna turistička prednost upravo na ovoj grani selektivnog turizma.

⁴⁰ Gračanin, M. (2010). Wellness u zdravstvenom turizmu Hrvatske. Hrvatski znanstveno stručni skup o menadžmentu u turizmu i sportu, 1 (1), 215-223.

⁴¹ Gregorić, M., Sečan, M., Pomper, R. i Miklik, M. (2019). Prilike za razvoj poduzetništva u okviru dentalnog turizma u Hrvatskoj. Obrazovanje za poduzetništvo - E4E, 9 (2), 85-100.

⁴² ibidem

4.4 Strategije i potencijali za daljnji razvoj zdravstvenog turizma u Republici Hrvatskoj

Dok su s jedne strane vidljivi brojni potencijali koje podneblje Republike Hrvatske nudi za razvoj zdravstvenog turizma te je prepoznat kao oblik od strateškog interesa za daljnji razvoj turizma, istovremeno „se susreće s čitavim nizom izazova“⁴³.

„Pored primjene marketinške koncepcije u poslovanju postojećih lječilišta i drugih poslovnih subjekata koji se bave zdravstvenim turizmom, kao i donošenja kvalitetne zakonske regulative koja bi se ovoj gospodarskoj grani dala poticaj u razvoju, potrebno je pronaći vlastiti razvojni put kako bi se očuvale sve specifičnosti društveno-ekonomskog razvoja i resursa kojima Republika Hrvatska raspolaže“⁴⁴.

Strateška važnost zdravstvenog turizma u Republici Hrvatskoj prepoznata je i uvrštena u nacionalne strategije prije više od 10 godine. Točnije, „zdravstveni turizam je sagledan kao interdisciplinarno područje u *Nacionalnoj strategiji razvoja zdravstva Hrvatske 2012-2022* (NN 116/2012)“⁴⁵ te je obuhvaćen i *Strategijom razvoja turizma do 2020.*⁴⁶

„U cilju daljnjeg razvoja zdravstvenog turizma, u sklopu Ministarstva zdravlja ustrojen je 2014. godine Zavod za zdravstvene usluge u turizmu (NN 116/2014.) kao organizacijska jedinica nadležna za obavljanje stručnih poslova vezanih za lječilišni, medicinski i wellness turizam te općenito za zdravstvene usluge u turizmu. Novoustrojeni Zavod odgovoran je, između ostalog, i za sudjelovanje u aktivnostima međuresornog i međusektorskog djelovanja, planiranje i predlaganje strateških razvojnih i investicijskih aktivnosti kao i mjera za ubrzanje procesa privatizacije i restrukturiranja u zdravstvu i zdravstvenom turizmu“⁴⁷.

2014. godine donesen je i *Nacionalni program – akcijski plan razvoja zdravstvenog turizma*. U dokumentu su specificirani ciljevi i vizija razvoja zdravstvenog turizma do

⁴³ Milinović, D. (2012). STRATEGIJA RAZVOJA LJEČILIŠTA I SPECIJALNIH BOLNICA ZA REHABILITACIJU U FUNKCIJI RAZVOJA ZDRAVSTVENOG TURIZMA REPUBLIKE HRVATSKE. *Acta turistica nova*, 6 (1), 57-68.

⁴⁴ ibidem

⁴⁵ Nacionalni program – akcijski plan razvoja zdravstvenog turizma, Republika Hrvatska, Ministarstvo turizma, 2014. https://mint.gov.hr/UserDocsImages/arhiva/150608_AP_%20Zdravstveni%20turizam.pdf (pristupljeno 04.04.2022.)

⁴⁶ ibidem

⁴⁷ ibidem

2020. godine. U dokumentu su iznesene specificirane vizije za svako područje zdravstvenog turizma, točnije vizija razvoja lječilišnog turizma, vizija razvoja medicinskog turizma i vizija razvoja wellness turizma.

KAKAV BI WELLNESS TURIZAM U RH TREBAO BITI?	KOJI SU KLJUČNI PREDUVJETI RAZVOJA WELLNESS TURIZMA RH?	ČIME ĆE WELLNESS TURIZAM RH PRIVLAČITI POTRAŽNJU?
Doživljajno konkurentan	Brendiranje RH kao srednjoeuropske wellness destinacije	Morem i klimom kao ključnim činiteljima diferencijacije
Sadržajno bogat	Laka dostupnost u svim dijelovima godine	Ambijentalnošću i ekološkom osviještenošću
Međunarodno prepoznatljiv osobito u sferi thalassoterapije	Inovativna komunikacija s tržištem	Kvalitetom integralnog destinacijskog lanca

KAKAV BI LJEČILIŠNI TURIZAM U RH TREBAO BITI?	KOJI SU KLJUČNI PREDUVJETI RAZVOJA LJEČILIŠNOG TURIZMA RH?	ČIME ĆE LJEČILIŠNI TURIZAM RH PRIVLAČITI POTRAŽNJU?
Tehnološki konkurentan	Vlasničko restrukturiranje i odmak od HZZO sustava	Kvalitetom prirodnih ljekovitih činitelja, posebno programima thalassotherapie
Specijaliziran (tematiziran)	Osvremenjivanje ponude lječilišta/SB, osobito na kontinentu	Vizualnom i ambijentalnom poželjnošću
Srednjeeuropski integriran	Okretanje prema inozemnoj potražnji (fokusirani tržišni)	Kvalitetom integralnog destinacijskog lanca

Definirana je i integrirana/svodna vizija razvoja zdravstvenog turizma koja glasi: „U 2020. godini zdravstveni turizam bit će međunarodno prepoznat ponajviše po poželjnosti svoje raznolike i visokokvalitetne wellness ponude, ali i po znatno unaprijeđenoj kvaliteti ponude lječilišnog turizma te stalno rastućoj globalnoj konkurentnosti za tržište spremnih medicinskih ustanova. Osim kontinuiranog podizanja standarda usluživanja, sustavno unapređivanje tržišne pozicije zdravstvenog turizma RH rezultat je i raznolikosti te dokazane djelotvornosti prirodnih ljekovitih činitelja, korištenja pozitivnog imidža Hrvatske kao etablirane turističke zemlje, ambijentalnosti prostora, očuvanosti okoliša te širini/dubini cjelokupne destinacijske ponude“⁴⁸.

Uz navedene različite razvojne vizije zdravstvenog turizma, a temeljno na slici koja se kroz njih nastoji postići, u dokumentu su definirani i ciljevi razvoja zdravstvenog turizma u RH.

Ciljevi koji su usmjereni na razvoj medicinskog/holističkog wellnessa, predstavljaju sljedeće⁴⁹:

- Unapređenje međunarodne prepoznatljivosti i poželjnosti integralne wellness ponude kroz njegovanje kulture kvalitete i unaprijeđenu komunikaciju s ciljnim tržišnim nišama;
- Povećanje razine stručne osposobljenosti djelatnika, osobito u sferi menadžmenta i marketinga;

⁴⁸ ibidem

⁴⁹ ibidem

- Kontinuirano obogaćivanje wellness ponude kako u sferi kvalitete 'hardware-a' (broj pružatelja usluga i njihova opremljenost), tako i u sferi širenja palete wellness proizvoda kroz specijalizaciju, posebice jačajući komponentu medicinskih usluga.

Specificirani su i ciljevi koji se odnose na sferu lječilišnog turizma⁵⁰:

- Unapređenje postojeće ponude i to kako u smislu kvalitete i tehnološke opremljenosti medicinsko-lječilišnog, tako osobito i smještajno-ugostiteljskog segmenta poslovanja;
- Učinkovito diferenciranje lječilišne ponude kroz naglašenu specijalizaciju pojedinih lječilišnih ustanova, ali i međunarodno certificiranje;
- Povećanje razine stručne osposobljenosti djelatnika, osobito u sferi menadžmenta i marketinga
- Unapređenje međunarodne prepoznatljivosti ustanova;
- Sustavno unapređenje tržišne poželjnosti lječilišnih destinacija, a što podrazumijeva podizanje njihove ambijentalnosti i dubine/širine uslužne ponude.

Glede razvojne vizije medicinskog turizma, vizija koja je definirana nastoji se postići kroz sljedeće navedene strateške ciljeve⁵¹:

- Unapređenje međunarodne prepoznatljivosti izabranih ustanova kroz međunarodno certificiranje,
- Unapređenje međunarodne poželjnosti RH kao destinacije za medicinski turizam kroz uspostavu učinkovite strategije tržišnog nastupa/komunikacije;
- Proširivanje dubine i širine ponude za tržište spremnih medicinskih usluga

Po završetku razdoblja koje je obuhvaćeno strateškim planovima razvoja zdravstva i turizma, kao i po završetku razdoblja koje obuhvaća Nacionalni plan razvoja zdravstvenog turizma, nadležne službe Republike Hrvatske nisu objavile izvješće o provedbi navedenih dokumenata kako bi se ustanovilo jesu li ostvareni zacrtani ciljevi te jesu li postignute vizije kakve su definirane. Nadalje, nisu definirane nikakve nove razvojne strategije zdravstvenog turizma, no da potencijali ove grane nisu

⁵⁰ ibidem

⁵¹ ibidem

zanemareni pokazuje poziv na financiranje subjekata u domeni zdravstvenog turizma kroz Nacionalni plan oporavka od pandemije koronavirusa koje su objavljene na stranicama Ministarstva zdravstva RH.⁵²

⁵² Vijesti iz zdravstvenog turizma, Ministarstvo Zdravstva, <https://zdravlje.gov.hr/zdravstveni-turizam-5532/vijesti-iz-zdravstvenog-turizma/5535> (pristupljeno 04.04.2022.)

5 Zaključak

Zdravstveni turizam u suštini je prvi oblik turizma uopće. Gledajući motivirajuće faktore radi kojih su osobe krenule na putovanja, a motivirajući faktori su upravo temeljna stavka prema kojoj se utvrđuje je li određeno putovanje turističko ili nije, moguće je zaključiti kako su zdravstveni razlozi bili glavni razlozi radi kojih su ljudi odlazili na putovanja.

Da je zdravstveni turizam središte razvoja turizma pokazuje i razmatranje povijesti razvoja turizma generalno i ovog oblika turizma, a posebno se ističe glede povijesti hrvatskog turizma koja je gotovo istovjetna u oba slučaja – turizam u Hrvatskoj svoji prvi institucionalni oblik imao je u Opatiji kroz ponudu kupki s morskom vodom u Villi Angelini.

Uz to što je prvi oblik turizma, važnost i potencijal zdravstvenog turizma daljnjim razvojem sve više jačaju. Točnije, ukupni udio u turističkoj ponudi, ovisno o destinaciji, možda pada. Međutim, stratešku važnost ovog oblika turizma prepoznale su brojne svjetske destinacije koje svoju konkurentsku prednost nastoje graditi upravo na ponudi zdravstvenog turizma. Primjeri su Turisa, Ujedinjeni Arapski Emirati, Tailand, Singapur i Indonezija. Sve ove zemlje imaju različite programe poticaja upravo zdravstvenog turizma.

Za svjetskim trendovima nije mnogo kasnila niti Republika Hrvatska koja među svojim prirodnim resursima ima brojne potencijale za razvoj zdravstvenog turizma. Potencijali za razvoj lječilišnog turizma već su dobro prepoznati i iskorišteni, što pokazuje ukupno 17 lokacija na kojima je uz prirodne resurse već izgrađena infrastruktura za potrebe ponude zdravstvenog turizma. Usmjerenost prema zdravstvenom turizmu pokazuju i drugi parametri poput sadržaja ostalih turističkih kapaciteta koji su nerijetko usmjereni na oblike zdravstvenog turizma poput *wellnessa* i *spa* sadržaja, ali i brojne ambulante dentalne i estetske medicine koje se promoviraju na inozemnim tržištima. Nadalje, važnost ovog oblika u Republici Hrvatskoj prepoznata je od strane Vlade koja je prije više od 10 godina krenula s razvojem nacionalnih strategija i akcijskih planova kojima se nastoje iskoristiti potencijali za razvoj zdravstvenog turizma.

U konačnici možemo zaključiti kako je ovaj oblik turizma jedini oblik selektivnog turizma koji ima potencijal za razvoj u budućnosti neograničeno obzirom da potrebe i motivi radi kojih pojedinci putuju ne ovise o trendovima već o stvarnim potrebama za zdravstvenim uslugama koje su sastavni dio čovjekova života.

Literatura

Knjige

1. Čavlek, N., Bartoluci, M., Prebežac, D., Kesar, O. i sur. (2011): Turizam, ekonomske osnove i organizacijski sustav, Školska knjiga, Zagreb
2. Galičić, V., Laškarin, M. (2016): Principi i praksa turizma i hotelijerstva, Fakultet za menadžment u turizmu i ugostiteljstvu Opatija, Opatija, str. 40
3. Lickorish, L. J. i Jenkic, C. L. (2006): Uvod u turizam, Ekokon, Split, str. 24
4. Rabotić, B. (2013): Selektivni oblici turizma, Drugo, prerađeno i dopunjeno izdanje, Visoka turistička škola strukovnih studija, Beograd, str. 98
5. Vukonić, B. (2005); Povijest hrvatskog turizma, Prometej, Zagreb, str. 45
6. Weber, S. i Mikačić, V. (1994): Osnove turizma, Školska knjiga, Zagreb, str. 39

Članci

1. Gračanin, M. (2010). Wellness u zdravstvenom turizmu Hrvatske. Hrvatski znanstveno stručni skup o menadžmentu u turizmu i sportu, 1 (1), 215-223.
2. Gregorić, M., Sečan, M., Pomper, R. i Miklik, M. (2019). Prilike za razvoj poduzetništva u okviru dentalnog turizma u Hrvatskoj. *Obrazovanje za poduzetništvo - E4E*, 9 (2), 85-100.
3. Hitrec, T. (1996). Zdravstveni turizam - pojmovni i koncepcijski okvir. *Tourism and hospitality management*, 2 (2), 253-264.
4. Ivandić, N., Kunst, I. i Telišman-Košuta, N. (2016). PRETPOSTAVKE ODRŽIVOSTI ZDRAVSTVENOG TURIZMA U REPUBLICI HRVATSKOJ – NAČELA RAZVOJA I KLJUČNI ČINITELJI USPJEHA. *Radovi Zavoda za znanstveni rad Varaždin*, (27), 25-46.
5. Ivanišević, G. (2016). PRIRODNE PRETPOSTAVKE ZDRAVSTVENOG TURIZMA U HRVATSKOJ. *Radovi Zavoda za znanstveni rad Varaždin*, (27), 11-23.

6. Milinović, D. (2012). STRATEGIJA RAZVOJA LJEČILIŠTA I SPECIJALNIH BOLNICA ZA REHABILITACIJU U FUNKCIJI RAZVOJA ZDRAVSTVENOG TURIZMA REPUBLIKE HRVATSKE. Acta turistica nova, 6 (1), 57-68.

Internet

1. 60+ Medical Tourism Statistics, Jersey Island Holidays, <https://www.jerseyislandholidays.com/60-medical-tourism-statistics/> (pristupljeno 03.04.2022.)
2. Definition of Tourism (UNWTO Definition of Tourism)/What is Tourism?, Tugberk, 2010, <https://www.tugberkugurlu.com/archive/definintion-of-tourism-unwto-definition-of-tourism-what-is-tourism> (pristupljeno 15.03.2022.)
3. Dobrota, A., Kratka povijest turizma u Hrvatskoj, Cimerfraj, 2019. <https://www.cimerfraj.hr/aktualno/povijest-turizma-hrvatska> (pristupljeno 28.03.2022)
4. Katalog projekata zdravstvenog turizma, Ministarstvo Zdravstva, 2020. <https://zdravstvo.gov.hr/UserDocsImages/2020%20Zdravstveni%20turizam/Katalog%20projekata%20zdravstvenog%20turizma%202020.pdf> (pristupljeno 04.04.2022.)
5. Medical Tourism Market Overview, Allied Market Research, 2022, <https://www.alliedmarketresearch.com/medical-tourism-market> (pristupljeno 03.04.2022.)
6. Medical Tourism Statistics By Country, Jersey Island Holidays, <https://www.jerseyislandholidays.com/60-medical-tourism-statistics/#chapter-3> (pristupljeno 04.04.2022.)
7. Medical Tourism: A Perscription for a Healthier Economy, World Travel&Tourism Council, 2019. <https://wttc.org/Portals/0/Documents/Reports/2019/Medical%20Tourism-Nov%202019.pdf?ver=2021-02-25-182803-880> (pristupljeno 04.04.2022.)
8. Nacionalni program – akcijski plan razvoja zdravstvenog turizma, Republika Hrvatska, Ministarstvo turizma, 2014.

https://mint.gov.hr/UserDocsImages/arhiva/150608_AP_%20Zdravstveni%20turizam.pdf (pristupljeno 04.04.2022.)

9. Number of international tourist arrivals worldwide 2005-2021, by region, Statista, 2022. <https://www.statista.com/statistics/186743/international-tourist-arrivals-worldwide-by-region-since-2010/> (pristupljeno 03.04.2022.)
10. Tourism industry market size worldwide 2011-2021, Statista <https://www.statista.com/statistics/1220218/tourism-industry-market-size-global/> (03.04.2021.)
11. Travel And Tourism Market Overview, Industry Arc, <https://www.industryarc.com/Report/19632/travel-and-tourism-market.html> (pristupljeno 03.04.2022.)
12. Turizam, Hrvatski leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021, <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=62763> (pristupljeno 27.03.2022.)
13. Vijesti iz zdravstvenog turizma, Ministarstvo Zdravstva, <https://zdravlje.gov.hr/zdravstveni-turizam-5532/vijesti-iz-zdravstvenog-turizma/5535> (pristupljeno 04.04.2022.)
14. Zdravstveni turizam, Republika Hrvatska Ministarstvo zdravstva, <https://zdravlje.gov.hr/zdravstveni-turizam-5532/5532> (pristupljeno 29.03.2022.)
15. Zdravstveni turizam: definicija, povijest i podjela, http://croatialink.com/wiki/Zdravstveni_turizam:_definicija,_povijest_i_podjela (pristupljeno 28.03.2022.)

Ostali izvori

1. Pravilnik o pojedinim oblicima zdravstvenih usluga koje se pružaju u djelatnosti zdravstvenog turizma te standardima i normativima za njihovo obavljanje, NN 79/2019-1667

Popis prikaza

Tablice

Tablica 1: Temeljne skupine elemenata turističke ponude	7
Tablica 2: Oblici zdravstvenog turizma s aspekta pružatelja usluge	12
Tablica 3: Spektar aktivnosti u domeni zdravstvenog turizma	14
Tablica 4: Destinacije lječilišnog turizma s prirodnim ljekovitim činiteljima u RH	19
Tablica 5: Struktura pružatelja usluga zdravstvenog turizma u RH	21